

Katarzyna Iwańska

Słownik terminów żydowskich

Wadoviana : przegląd historyczno-kulturalny 9, 126-128

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SŁOWNIK TERMINÓW ŻYDOWSKICH

Afikoman – ostatni kawałek chleba przaśnego, spożywanego w czasie wieczery paschalnej.

Aron Ha – Kodesz – (święta skrzynia), zwana również Arką Przymierza, w synagodze szafa ołtarzowa, w której przechowuje się zwoje Tory, wbudowana zwykle we wschodnią ścianę, wskazująca symbolicznie kierunek Jerozolimy. Otwiera się ją podczas ważniejszych modlitw.

Aszkenazim – aszkenazyjczycy, od słowa Aszkenasz, jakim w średniowieczu nazywano Niemcy, określenie stosowane wobec Żydów Środkowej i Wschodniej Europy, których łączył wspólny język – jidysz. Obecnie termin ten zwykle odnosi się do Żydów pochodzenia europejskiego, w odróżnieniu od Żydów z krajów orientalnych.

Az kara – spotkanie poświęcone ofiarom zagłady.

Bar micwa - (hebr. „syn nakazów bożych”), w trzynastym roku życia każdy chłopiec żydowski staje się odpowiedzialny za swe uczynki i zaczyna wkładać tefilin w czasie modlitwy.

Beit hakneset – (synagoga, bożnica) najważniejsza instytucja religijna w życiu Żydów.

Beit Hamidrasz – (dom nauki) wykorzystywany zarówno do studiów religijnych jak i do modlitwy.

Biblia – (hebr. Tanach) Stary Testament obejmujący według tradycyjnego podziału żydowskiego następujące księgi: Tora (Pięcioksiąg), Newiim (Prorocy, 21 ksiąg), Ketuwim (Pisma, 13 ksiąg).

Bima – centralne podium w synagodze, skąd odczytuje się zwoj Tory i skąd kantor prowadzi modlitwy zgromadzenia.

Cadyk – (człowiek sprawiedliwy), charyzmatyczny przywódca religijny chasydyzmu, cieszący się najwyższym autorytetem wśród współwyznawców.

Chaluc – pionier

Chamec – ocet, który sporządzono z win oraz tzw. sycery (ocet piwny); także gorzko-kwaśny napój, który wywoływał stany oszołomienia i był używany przez lekarzy.

Chanuka – (hebr. odnowienie, restauracja), święta upamiętniające zwycięstwo Machabeuszów nad pogańskimi wojskami syryjsko – greckimi i wznowienie kultu religii mojżeszowej w odrestaurowanej Świątyni Pańskiej (rok 165 p.n.e.).

Chasyd – (hebr. „Prawy, sprawiedliwy, bogobojny”), nazwa używana na ogół zwolenników chasydyzmu, zapoczątkowanego przez Izraela Baal Szem Towa w XVIII w.

Cheder – (hebr. „izba”) elementarna szkoła żydowska, w której chłopcy pod kierunkiem nauczyciela zwanego rebe uczyli się Tory, później Talmudu. Nauka obejmowała trzy grupy wiekowe: od 3-5, 6-7, 8-13 lat.

Chewra Kadisza – Bractwo Pogrzebowe zajmujące się urządzeniem pogrzebów rytualnych.

Czulent – żydowska potrawa spożywana w sobotę, składa się z mięsa wołowego, ziemniaków, kaszy i fasoli. Garnek z całą zawartością wstawia się do pieca w piątek. W sobotę nie wolno Żydom palić ognia.

Dajan – sędzia sądu rabinicznego, czyli Beit Dinu.

Diaspora – (gr. rozproszenie) termin używany na określenie wszystkich krajów poza Palestyną, w których mieszkają Żydzi.

Gabaj, gebe, Lmn. gabaim – urzędnik gminny, często członek zarządu synagogi, zajmujący się sprawami administracyjnymi.

Gemara – (od czas. gemar – kończyć) oznacza zakończenie, jest zbiorem komentarzy uzupełniających do Miszny. Wraz z Miszną tworzy Talmud.

Hachszara – przygotowanie grupy chaluców (pionierów) do pracy na roli i w przemyśle w Palestynie.

Hagada – legenda o wyjściu Żydów z Egiptu. Czyta się ją w wieczór paschowy po seszerze.

Hawdala – (oddzielenie, wyróżnienie), błogosławieństwo odmawiane na zakończenie sztabu lub świąt, oznaczający koniec dnia świątecznego i początek powszedniego.

Hechaluc – pionier

Irgun – związek

Jarmułka – nakrycie głowy w formie półkolistej czapeczki, zszytej z 6 prostokątnych kawałków materiału. Na terenach byłej Galicji jarmułki były noszone na co dzień i od święta.

Jesziwa – Lmn. Jesziwot lub Jeszyfe, uczelnia na której odbywa się studia talmudyczne. Główną formą nauki studentów jest analizowane i dyskutowane tekstów talmudycznych w zespołach dwuosobowych. Szkoła kształcąca rabinów i nauczycieli religii.

Jidysz – język, którym posługiwała się większość Żydów aszkenazyjskich do II wojny światowej. Powstał w średniowieczu na podłożu dialektów zachodnio – środkowo – niemieckich z dodatkiem elementów aramejsko – hebrajskich, romańskich i słowiańskich. Zapisywany alfabetem hebrajskim.

Jom Kipur – (Dzień Pojednania) – obchodzony dzień siątego dnia miesiąca tiszri. Według tradycji, los każdego człowieka, który nie został jednoznacznie określony w Rosz Haszana rozstrzyga się właśnie w Jom Kipur.

Kabała – tradycyjnie i najczęściej używany termin na określenie tajemnych nauk judaizmu i mistyki żydowskiej. W XIII w. ukazało się podstawowe dzieło kabały – Zohar.

- Kaddisz** – modlitwa aramejska głosząca chwałę Boga, zaznaczająca przerwę między częściami nabożeństwa w synagodze i odmawiana przez żałobników. Do jej odmówienia wymagana jest obecność co najmniej dziesięciu mężczyzn.
- Kalendarz hebrajski** – księżycowo – słoneczny oparty na roku księżycowym liczącym 354 dni. W celu wyrównania różnicy stosunku do roku słonecznego, dodaje się co 2 lub 3 dodatkowy trzynasty miesiąc przestępny (zw. drugim adar), co powoduje, że poszczególne miesiące przypadają o tej samej porze roku. Dzieli się na 12 miesięcy rozpoczynających się od nowiu księżycowego, liczących po 29 lub 30 dni. Rok religijny rozpoczyna się jesienią pierwszego dnia miesiąca tiszri. Nazwy miesięcy wywodzą się z tradycji babilońskiej. Pełny cykl kalendarza zamyka się w okresie 12 lat.
- Kantor** – śpiewak prowadzący modlitwy w synagodze.
- Kaszer** – (odpowiedni, zdalny) – stąd koszerzy, w rozumieniu rytualnym, słowo określające zdolność pewnych rzeczy, przedmiotów do stosowania ich, posługiwania się nimi a także prawidłowość wykonania pewnych czynności, rytuałów i ceremonii.
- Kibbuc** – wspólnota wiejska w Izraelu, zorganizowana na zasadach socjalistycznych.
- Kirkut** – cmentarz żydowski.
- Kitel** – biała szata noszona dawniej w każdy szabat i z okazji większych uroczystości przez głowę rodziny oraz przez pana młodego podczas ceremonii ślubnej, służy również jako okrycie, w którym grzebie się zmarłych.
- Kohen** – kapłanśki potomek z rodu kapłanów Świątyni Jerozolimskiej.
- Maca** – okrągły suchy placek pieczony ze specjalnie przygotowanej mąki i wystudzonej wody, bez dodatku soli i innych przypraw. Nakaz religijnego spożywania macy obowiązuje w czasie święta Pesach, zwanego też świętem Mac lub Świętem Przaśników.
- Macewa** – (pomnik, nagrobek, postument) – rodzaj nagrobku utworzonego przez pionowo ustawioną płytę kamienną o prostokątnym, trójkątnym lub półkolistym zwieńczeniu, pokrytą inskrypcją, często zdobioną symbolicznymi płaskorzeźbami, obrazującymi pochodzenie, przymioty czy imię zmarłego.
- Magen Dawid** – (tarcza Dawida) – sześcioramienna gwiazda, powstała z dwóch nalożonych na siebie trójkątów równobocznych; oficjalnym symbolem judaizmu stała się dopiero w XVII wieku. W 1897 roku Światowa Organizacja Syjonistyczna uznała ten symbol za swój znak, a później umieszczono go także na flagie państwa Izrael.
- Małamed** – nauczyciel w chederze.
- Menora** – świecznik ośmioramienny, używany w czasie świąt Chanuka. Jest jednym z symboli Świątyni Jerozolimskiej i judaizmu.
- Midrasz** – (od czas. darasz – studiować, nauczać, wyjaśniać) – komentarz do ksiąg biblijnych, ułożony w formie przypowieści, również metoda interpretacji zagadnień prawnych.
- Mincha** – modły odmawiane o dowolnej porze po południu przed zachodem słońca.
- Minjan** – zgromadzenie złożone z dziesięciu Żydów płci męskiej powyżej 13 roku życia, niezbędne do odprawiania publicznych modłów w synagodze i niektórych ceremonii religijnych np. odczytania Tory, odmówienia modlitwy za zmarłych.
- Miszna** – kodeks prawny, dzieło stanowiące zbiór nauk prawnych judaizmu, przez setki lat przekazywanych ustnie, będących podmiotem badań wielu pokoleń uczonych. Kodyfikatorem ostatecznej wersji Miszny był Tannaita, rabi Jehuda ha Nasi.
- Mizrachi** – (hebr. „wschodni”) tutaj organizacja syjonistów – ortodoksów uprawiała politykę narodowo-żydowską w duchu religijnym i syjonistycznym, propagując jednocześnie ideę modernizowania kultury żydowskiej na zasadach religijnych oraz akceptację świeckiej kultury nowoczesnej.
- Mohel** – mężczyzna dokonujący rytualnego aktu obrzezania.
- Mykwa** – basen z wodą służący do rytualnych oczyszczeń ludzi i sprzętów. Powinna umożliwiać całkowite zanurzenie ciała. Pierwotnie zawierała źródło wody naturalnej.
- Pesach** – święto wiosenne obchodzone w miesiącu nisan na pamiątkę wyjścia Żydów z Egiptu. Rozpoczyna się wieczórzą paschalną zwaną Seder mającą ściśle określony porządek.
- Pinkas** – księga pamiątkowa.
- Purim** – (losy) święto radości obchodzone w miesiącu adar na cześć cudownego ocalenia Żydów w Persji. Potężny Human na dworze króla Achaszwerosa przygotował zagładę Żydów i dał królowi do podpisania odpowiedni dekret. Za sprawą żony króla, Estery i jej wuja Mordechaja Żydzi zostali uratowani a Haman zawisnął na szubienicy. W synagodze w to święto czytana jest Księga Estery, a chłopcy przy każdym wymawianiu imienia Hamana stukają kołatkami i wymachują grzechotkami. Poza tym dzieci przebrane za koledników obchodzą wszystkie domy i odgrywają przedstawienia zwane Purim Spiel. Występują w nim: Achaszweros, król Persji, Human Mordechaj, Estera, pierwsza żona króla, Waszti i głupek Wajezata. Otrzymują za to datki. W czasie trwania święta ludzie obdarowują się prezentami. Okres karnawału żydowskiego, zabaw i maskarad.
- Rabi, rebe** – przywódca chasydów, nauczyciel
- Rabin** – od średniowiecza rabin jest funkcjonariuszem gminy żydowskiej (kahału) i przysługuje mu orzecznictwo w sprawach rytuału (koszer), interpretacja prawa żydowskiego, nadzór nad nauczaniem, chederem, jeshiwą.
- Reb** – tytuł wyrażający szacunek, to samo co „pan”.
- Rosz Haszana** – (hebr. „początek roku”), przypada na pierwszy dzień miesiąca tiszri. Według tradycji święto to przypomina stworzenie świata oraz dzień sądu. Charakterystyczną cechą święta jest trąbienie na rogu lub trąbce.

- Seder** – (porządek) – ucztą wieczorna pierwszego wieczora święta Pesach, w czasie której Żydzi przestrzegają ustalonego rytuału spożywania potraw symbolizujących niewolę ich przodków w Egipcie.
- Sefardim** – sefardyjscy, termin odnoszący się do Żydów wypędzonych z Hiszpanii (Sfarad – Hiszpania) i Portugalii, a w późniejszych czasach osiedlających się w Holandii, na południu Europy oraz na Bliskim Wschodzie.
- Sukkot** – (święto szalasów) znane w Polsce także pod nazwą Święto Kuczek, obchodzone w miesiącu tiszri na pamiątkę 40 – letniej tułaczki na pustyni, po wyjściu Żydów z Egiptu. Także święto zakończenia zbiorów.
- Szabat** – dzień wypoczynku w judaizmie, trwający od zachodu słońca w piątek do zachodu słońca w sobotę. Główny dzień kultu i wspólnych modlitw. Przestrzeganie i wypełnianie nakazów dotyczących szabatu podlega ścisłym rygorom.
- Szacharit** – codzienne modły poranne, odprowadzane po nastaniu świtu, zanim upłynie pierwszy kwadrans dnia. Odmawiając szacharit w dni powszednie zakłada się Tallin i tefilin.
- Sames** – człowiek wykonujący najprostsze prace w synagodze (sprzątanie, zapalanie świec itp.)
- Szewuot** – (Święto Tygodni) – święto nadania Tory na górze Synaj. Główną częścią modłów tego dnia jest uroczyste odczytanie Dziesięciu Przykazań, także święto pierwszych zbiorów pszenicy i owoców.
- Szochet** – człowiek uprawniony do rytualnego uboju zwierząt. Formalne uprawnienie stanowi świadectwo wystawione przez rabina.
- Szofer** – róg barani, w który dmie się z różnych okazji, szczególnie w Rosz Haszana.
- Szomer Hacair** – (lub Haszomer Hacair- młoda straż) młodzieżowa organizacja syjonistyczno-socjalistyczna łącząca w swej działalności elementy skautingu i kolektywizmu przygotowująca pionierów do pracy fizycznej w Palestynie.
- Szulchan Aruch** – (nakryty stół), kodeks żydowskich praw religijnych i cywilnych opracowany przez Józefa Karo (1488 – 1575), oparty tylko na sefardyjskich autorytetach rabinicznych i praktyce sefardyjskiej. Uzupełniony przez polskiego rabina Mojżesza Isserlesa. Stał się kodeksem obowiązującym wszystkich Żydów.
- Syjonizm** – ruch narodowy i towarzysząca mu ideologia, stworzone około 1895 r. przez T. Hertla, głoszące konieczność stworzenia żydowskiego państwa na obszarze Palestyny w celu przetrwania Żydów jako narodu po powstaniu Izraela (w 1948 r.)- ideologia państwowa.
- Tahara** – (oczyszczenie) przygotowanie zmarłego do pogrzebu.
- Tallin, taes** – prostokątny kawałek tkaniny z frędzlami wzdłuż krótszych boków, nakładany przez mężczyznę podczas modlitwy. Zwykle biały w czarne pasy, wykonany z wełny, nieraz bawełny lub jedwabiu, pod warunkiem, że frędzle będą z tego samego materiału.
- Tallin katan** – (inaczej Talit kutn) mały taes noszony stale pod ubraniem przez pobożnych Żydów. Z jego czterech rogów zwisają cececy.
- Talmud** – (nauka, studiowanie) zbiór tradycyjnych praw judaizmu uzupełniających Biblię. Składa się z Miszny i Gemary. Obejmuje Halachy (przekazy ustne) i Agady. Talmud został opracowany w dwóch niezależnych wersjach: jerozolimskiej i babilońskiej. Talmud Jerozolimski ukończony w IV wieku, spisany w języku zachodnio – aramejskim jest bardziej zwięzły i prosty w swej treści. Talmud Babiloński, ukończony na początku VI wieku, trzy razy dłuższy od Jerozolimskiego, napisany został w języku wschodnio – aramejskim. Talmud Babiloński zawiera wiadomość na temat historii, obyczajów i prawa żydowskiego, będąc wciąż przedmiotem dalszych komentarzy.
- Talmud Tora** – (nauka studiowania Prawa) – uważana za najważniejszy religijny obowiązek człowieka. Termin ten oznacza także utrzymywaną przez gminę szkołę religijną dla biednych dzieci lub towarzystwo społeczne pomagające ubogim uczniom.
- Tanach** – Pięcioksiąg, Księgi Proroków i Pismo Święte.
- Taszlich** – obrzęd odrzucania grzechów w czasie Rosz Haszana.
- Tefilin** – (filakterie) niewielkie skórzane pudełeczka w kształcie sześcianu, przywiązywane za pomocą czarnych rzemieni do lewego ramienia i czoła. Zakłada się je podczas modlitwy porannej w dni powszednie. Zawierają cztery fragmenty Tory spisane na pergaminie. Noszony tylko przez mężczyzn, którzy ukończyli 13 rok życia.
- Tisza Be - aw** - (dziewiąty dzień miesiąca aw) tradycyjny dzień żałoby i postu z powodu zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Nabuchodonozora i Tytusa, symbol wszystkich prześladowań i nieszczęść narodu żydowskiego, utraty niepodległości narodowej i cierpień na wygnaniu.
- Tora** – (nauczanie, doktryna, nauka) – powszechnie przyjęte znaczenie: Prawo, odnosi się do pierwszych pięciu ksiąg Biblii (Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb, Powtórzonego Prawa). W tradycji utrzymywało się długo przekonanie, iż autorem Pięcioksięgu był Mojżesz. Badania podważyły tę opinię – Tora jest dziełem wielu autorów, powstałym na przestrzeni długiego czasu, w najprawdopodobniej od X do V wieku p.n.e. W szerszym znaczeniu Tora to nauka i wiedza w ogóle.

Opracowanie słownika: Katarzyna Iwańska